

Cortizo Amaro, José Luis (1998), *O ghallego dos sete lughares. O ghallego que se falaba, e inda se fala, nos lughares de Rubillón, Taboazas, Liñares, Baíste, Penedo, Couso e Acebedo (concello de Avión, Ourense)*, Vigo, 428 pp.

A oportunidade de ler un libro de edición propia, como é o caso, resulta unha rareza pola ausencia de publicidade e mais pola dificultade para chegar a este tipo de publicacións, feitas á marxe das grandes editoriais. Dende aquí ofrecéuseno-la oportunidade de romper unha lanza por esta “autopublicación”, que está á venda dende hai uns meses nunhas poucas librerías.

Dende o punto de vista do contido, tamén podemos falar de curiosidade, entre outras cousas, porque é moi reducido o número de descrições lingüísticas que tratan a fala viva fóra de publicacións académicas especializadas, quer revistas ou suplementos delas quer seccións específicas de grandes editoriais. Se mal non lembramos, son escasas as edicións de características similares.

A particularidade deste libro vén dada ademais polo uso dunha escrita que procura representa-lo galego destes sete lugares mediante a ecuación son = letra, como afirma o autor: “as palabras escríbense sempre coas letras que representan (o mellor posible) a súa pronunciación real (asegún as correspondencias sonidos-letras...)” (p. 9). Atopamos na redacción deste estudio dende vacilacións vocálicas (*cambear, lovar, pra, defrencia*) ata fenómenos propios da fonética sintáctica (*por castelanismo-las familias, cómo s’escriben, i estrémanse e numéranse*), pasando polo dígrafo da gheada (*ortografía, lughares*), as opcións morfolóxicas específicas (plurais: *preposiciós, causales*; verbais: *tén ‘teñen’, vén ‘veñen’, contrai, contrán*) ou os castelanismos propios da fala (*sólo, parexas, mismo, ghallego*). Malia a que o autor afirma que se usan “toda-las normas ortográficas do Instituto da Lingua Galega e maila Real Academia Galega (9) que non vaian contra a norma anterior” (p. 9), a normativa oficial parece que só é unha guía restrinxida ás escollas ortográficas relacionadas coa acentuación, co uso de *b/v* e *h* ou coa utilización da segunda forma do artigo. Así se confirma cando o léxico especializado se revela, en numerosos casos, subsidiario da adaptación ou inclusión de palabras castelás (*sonido, adxetivo* pero *diptongo*, etc) ou cando bota man de usos dialectais (como o uso de *fala* co sentido de palabra ou locución, ou *oficio* por función, *decer, conecer*, etc), prescindindo das formas recomendadas dende o galego común.

Antes de poñernos a debulla-la estrutura do libro, debemos comentar que a maneira de explica-las cousas tamén está moi lonxe de calquera libro ou artigo especializados, xa que o autor ten unha expresión adaptada ó xeito de falar que debe ser común no concello de Avión. Os xiros propios da fala cotiá

acompañan contadas palabras técnicas, que cumpren para calquera tipo de descrición lingüística, arredándose con esta mestura do estilo da tradición lingüística galega actual. A falta de léxico especializado e mailos erros de redacción eivan e escurecen a exposición dos feitos lingüísticos, de maneira que a intención de simplificar bastantes explicacións deixa no lector unha impresión de vaguidade e pouca cohesión de ideas.

O traballo descritivo, que procura deixar constancia dos fenómenos lingüísticos máis xenuíños e máis comúns destas falas ourensás, distribúese en dous bloques desiguais: a *Ghramática* e o *Vocabulario*.

No primeiro bloque gramatical, preséntasenos moi resumidamente a fonética, a ortografía, a morfoloxía e maila sintaxe. Seguindo a gramática galega tradicional, repásase primeiro o vocalismo, cunha breve descrición do sistema de sete vocais, o consonantismo, centrándose na representación da gheada, na simplificación ou vocalización dos grupos cultos latinos e na pronuncia “dos enes” (velar ou alveolar), as normas ortográficas, que xa vimos enriba, e o que o autor lle dá por chamar “Cambios na pronuncia”, onde se inclúen diversos fenómenos relacionados con alteracións do vocalismo (harmonización vocálica, labialización e apócope) mais do consonantismo (vacilacións cr-br-fr/cl-bl-fl, rotacismo, variación -ng/-nc-) e fonética sintáctica (casuística da segunda forma do artigo, encontros vocálicos, simplificación de dúas consoantes, *i* antihiático, *i* por *e* e mais *e* paragóxico).

Logo introdúcese na forma e nos usos das diversas categorías gramaticais: substantivo (formación do feminino e do plural e sufixación), adxectivo (gradación e comparativo), artigo (o determinado, os seus alomorfos e algúns usos, o indeterminado, as correspondentes contraccións), pronome persoal (contraccións de *el*, usos das formas de cortesía e de *el*, os pronomes átonos coas contraccións, cos alomorfos do acusativo de 3ª persoa, coa colocación na frase, etc), pronome posesivo (formas e uso coa preposición *de* e no canto de locucións prepositivas), pronome demostrativo (formas, contraccións e uso co posesivo), pronome indefinido, pronomes relativos, interrogativos e exclamativos e numerais (facendo unha simple enumeración de formas).

A descrición do verbo, a máis extensa, segue claramente a exposición da gramática galega, comezando pola morfoloxía dos verbos regulares e polas alternancias no radical e seguindo coas formas irregulares que se contraponen ás escollas normativas. Céntrase o autor en diversas características específicas e pasa por riba todo aquilo que coincide co galego común, deixando constancia dos verbos que se conxugan coma na normativa oficial (*cabere, crere, descriere, facere*, etc) e detallando os tempos verbais con algunha particularidade (*anduvén e estuvén, dou, decemos*, etc) e mais os participios irregulares. Aborda logo os usos dos tempos verbais, a correspondencia dos tempos perfectos casteláns cos simples galegos, as perífrases verbais e un interesante punto dedicado á repetición dun mesmo verbo, onde se expoñen diferentes casos coa súa explicación semántica (*ghastar ghasitei, facia facía, correu por correr, canta que te canta, a bulir a bulir*).

Unha enumeración dos adverbios e das locucións adverbiais, das conxuncións e locucións conxuntivas (clasificados ambos semanticamente), das preposicións e mais das interxeccións pechan este bloque gramatical canda

un pequeno apéndice que resume as trece principais diferencias entre o galego “dos sete lugares” e o galego común.

Os trazos do *ghallegho dos sete lughares* que o autor nos presenta como particularidades fronte ó galego oficial pertencen a diferentes niveis e cremos que non son suficientes para delimitar ou caracterizar a fala obxecto de estudio. Uns coinciden con calquera fala galega, en canto que son propios da lingua informal (a non pronuncia dos grupos cultos ou do [-ŋ] final, o alomorfo da segunda forma do artigo despois de calquera palabra rematada en -s ou -r, a contracción do adverbio negativo *non* co pronome acusativo átono de terceira persoa, o *e* paragóxico e mesmo o *i* antihiático). Outros como as formas *irmau*, *verdá-verdades*, *mallón-mallós*, *ladral-ladrás-ladrales*, *está peor ca pensaba*, *lle*, *vós falás-falabás*... teñen unha distribución dialectal dentro do territorio lingüístico, pero non apuntan especificamente á área que se está a estudar, malia que sexan individualizadoras fronte ó galego normativo.

No segundo bloque de *Vocabulario*, diferéncianse tres partes: vocabulario *galego dos sete lugares*-castelán, notas sobre a formación de palabras e vocabulario castelán-*galego dos sete lugares*.

Na composición do primeiro vocabulario o autor procurou por unha banda que a palabra e o seu significado sexan comúns (coñecidos alomenos por dúas persoas) e por outra excluí-los vocábulos recentes ou os que as persoas maiores “non sempre acordaron”. Deste xeito, inténtase que o dicionario responda á fala de antes da guerra civil, depurando sobre todo novos castellanismos como *rastrillo* ou *arrastrillar*, pero tamén palabras galegas como *gallego* ou *malladoira*, que segundo o criterio do “acordo” son de incorporación recente.

Os castellanismos marcados cun *, que se engaden por existir de vello, clasifícanse como tales por estar ausentes dos dicionarios galegos que consulta o autor, pero esta pauta revélase insuficiente e ademais non se cumpre ata as últimas consecuencias xa que varios vocábulos alleos non levan asterisco (*mismo*, *blanco*, *aghazaparse* e *ghrasa*) porque se relacionan erroneamente con variacións fonéticas propias do galego (*dereita-direita -e>i-*, *acochar-aghochar -c>gh-*, *seixo-xeixo -x>s-*, etc).

Os apartados do dicionario están compostos pola entrada, que pode ir seguida das súas variantes, e mais pola acepción, na que se inclúe a categoría gramatical, a definición ou definicións (ordenadas segundo o criterio de maior uso), os exemplos, os sinónimos e mailas “locucións feitas”. Cada unha destas partes represéntase con diferente tipo de letra, o que é de grande axuda.

As abreviaturas, relacionadas coas categorías gramaticais, e os símbolos empregados para este vocabulario, convenientemente expostos e explicados na presentación deste segundo bloque, cremos que están ben escollidos por seren de interpretación case intuitiva.

Parécenos accesorio que o autor explique que se pon como entrada o infinitivo do verbo ou que a entrada normal do adxectivo é a masculina singular acompañada, se é o caso, do feminino irregular, porque estamos afeitos a ver estas convencións en calquera dicionario moderno. Sen embargo, aínda que as explicacións do autor non sexan excesivamente científicas, si que cremos interesante a categorización dos verbos, non exenta de polémica men-

tres falte un estudio exhaustivo dos complementos que poden acompañar a cada caso, e, neste sentido, apreciamos que resultan útiles e orientativos os exemplos que ofrece o autor despois de cada definición.

Polo que toca á definición, calquera ten acceso a dicionarios, vocabularios, normas ortográficas, etc, cos que elaborar entradas integramente en galego, sen ter que recorrer exclusivamente ós dicionarios ou vocabularios científicos do castelán. O autor desbota face-las definicións co galego “dos sete lughares” e non ten en conta o outro galego, o normativo, tomando como patrón culto o castelán. Este caso retrotráenos ós primeiros estudos lingüísticos de campo que se fixeron en Galicia, alá polos anos setenta, e ós dicionarios anteriores a esta década, cando tamén se cría que o galego non valía para definir porque non se entendía, só era válido para deixar constancia das súas curiosidades. Dende o noso punto de vista, isto non desmellora o traballo, pero si que o deixa un pouco coxo ó non ofrecer ningunha explicación alternativa coherente.

A exemplificación que se fai das entradas, á parte de especifica-la construción de complementos que teñen os verbos e de ofrecer un contexto de uso para a palabra definida, emprégase para afina-lo significado do vocábulo cando este non está claro na definición e mais para ofrecer usos figurados cando a definición é suficientemente explicativa. A seguir, para non poñer unha serie de sinónimos concretos, resulta bastante operativo utilizar palabras que representan unha familia de significado próximo (por exemplo con <FORTE> englóbanse <ATROPADO, REXO, TALUDO, VICIOSO>). Sen embargo, a maior riqueza deste vocabulario atopámola no elevado número de frases feitas e locucións que o autor inclúe nas entradas.

A seguinte parte, “Feitura de falas novas”, aborda resumidamente a composición de palabras e presenta unha breve serie productiva de prefixos e sufixos, clasificados polo tipo de palabras que se crean, que se acompañan de significado e de exemplos concretos. E remátase o volume cun Vocabulario castelán-galego, complementario do vocabulario principal, no que atopamos a inclusión de palabras acoutada a un representante por cada familia léxica. Trátase en todo caso de reduci-lo número de entradas para centrarse nas correspondencias dunha palabra castelá co “ghallegho dos sete lughares”, quer dende o punto de vista de que “pode ir no sitio”, quer engadindo expresións deste galego que lle achegan máis matices á entrada. Prescinde o autor das exclamacións, interxeccións e frases proverbiais, á vez que completa moitas entradas con locucións.

Coñécese a falta de lectura de obras tan importantes coma a *Dialectología da lingua galega* do profesor Francisco Fernández Rei, referencia inescusable para calquera estudio sobre as falas galegas. Ademais, a calidade do traballo nas partes dedicadas a Vocabulario xustifícase pola cantidade de Dicionarios e Vocabularios manexados polo autor. Na parte gramatical sería de grande utilidade consultar artigos recentes, relacionados coa descrición dialectal e gramatical do galego dunha área xeográfica determinada. E aínda que a lectura de *Perífrasis verbales en el gallego actual*, de Guillermo Rojo, é fundamental para abordar este punto relativo ós verbos, cremos que se deberían de ter consultados autores como Antón Santamarina ou Francisco Gondar,

entre outros.

O peculiar e reiterado obxectivo que persegue o autor con este libro parécenos case inalcanzable. Non cremos que sexa posible desenterrar dunha maneira completa e fiable a fala de hai sesenta anos. Hoxe por hoxe, os falantes dos que o autor botou man para face-los cuestionarios e as entrevistas teñen mudado o seu xeito de falar. É certo que non falan igual cá xente nova, pero iso non é máis có resultado dun proceso de acomodación parcial e necesaria a modismos e novos xeitos de dicir e nomea-las cousas, que se desenvolve dende o nacemento ata a vellez. A todos se nos ten presentado nalgún momento unha palabra ou frase feita que a xente maior afirmaba dicir antes e que agora ten esquecida. Temos comprobado que para recoller todo o que lle vai acordando a unha persoa sobre cómo falaba antes fan falla anos e anos de anotacións continuas que nunca rematan. Case nos quedariamos co que nos dixó hai varios anos unha señora maior de Redes (Ares): “Nós falábamos así polo *ese*, pero eso pasou todo, foise”, e non se enganaba moito, porque dunha gravación de máis dunha hora, a penas tiña dous casos de seseo espontáneo.

O estudio da lingua viva baséase en cadeas sonoras irrepitibles. Non temos gravacións de principios de século, e non podemos afirmar que a fala de entre 1900 e 1936 sexa igual á que hoxe teñen as persoas maiores que naceron por aqueles anos. Simplemente porque se recoñecemos que a lingua dos máis novos de hoxe é diferente á das capas anciás da poboación, tamén deberemos admitir que a lingua dos nosos avós non era igual á dos nosos bisavós. E aquí lembramos que en moitos casos os nosos maiores téñennos declarado que os seus “vellos” falaban mellor o galego ca eles, translucíndose deste comentario a percepción da diferenza entre o que eles falan ou falaron e o que lles oíron ós seus ascendentes.

Fóra desta pretensión, un tanto idealista, o equilibrio do traballo repousa no traballo lexicográfico, que, malia a ser sinxelo, cumpre os obxectivos de deixar constancia do corpus léxico propio destes lugares. Sen embargo, a descrición gramatical merece ser completada e retomada para facer máis accesible un bo número de explicacións.

En resume, resultounos moi grato ter noticia desta descrición da fala de varios lugares de Avión a través dunha edición de autor, que aínda que poida ser mellorable en moitos aspectos, merece tódolos respectos polo esforzo e polo traballo que se aprecia ó longo de todo o libro.

XOSÉ MANUEL PÉREZ SARDIÑA